

In 'La peur des barbares' pleit de Frans-Burgaarse filosoof Tzvetan Todorov voor wikken en wegen. Het 'Ja, maar' als onontbeerlijk onderdeel van de samenleving.

Tzvetan Todorov: *La peur des barbares*. Au-delà du choc des civilisations. Robert Laffont, 314 blz. € 20,-

BAS HEIJNE

Het zijn altijd de humanisten die de rotzooi moeten opruimen. Wanneer de retoriek vervlogen is, de stellingen over goed en kwaad omver gekegeld, de grote verwachtingen gesneuveld in een poel van bloed, het rotsvaste geloof in de nieuwe mens ontmaskerd als de drang tot vernedering en vernietiging – dan mogen die saaie, behoudzame, onuitstaanbaar genuanceerde *softies* weer opdraven om ons te verzekeren dat het er in laatste instantie om gaat zo goed en kwaad als het kan met elkaar samen te leven, dat de mens een breekbaar wezen is en dat begrip meer oplost dan geweld. Humanisten vinden gehoor in tijden van desillusie en ontzuivering; daarvoor worden ze gezien als laf en inefficiënt. Toen de Engelse schrijver E.M. Forster halverwege de jaren dertig van de vorige eeuw tijdens een internationaal schrijverscongres even subtiel als genuanceerd pleitte voor het behoud van humanistische waarden in een tijd van ideologie, werd zijn toespraak als niet ter zake afgedaan; de meeste aanwezige schrijvers kozen voor

'China', een foto van Michael Broekmeulen Uit 'PANL', 2006

Tzvetan Todorov over het cruciale verschil tussen cultuur en beschaving

Leve de humanistische softies

het communisme als antwoord op de dreiging van het fascisme. Na de Tweede Wereldoorlog werd dezelfde Forster gehuldigd als een wijze auteur, een baken van nuancering en doordachttheid.

Ook in de afgelopen jaren hebben de humanisten het zwaar te verduren gehad. Wie kanttekeningen durfde te maken bij het idee van een botsing der culturen, werd honend weggezet als een nuttige idioot, een *followtraveller* van het islamofascisme. Wie de doden durfde te tellen die de invasie van Irak had veroorzaakt, werd letterlijk – ook in deze krant – voor lafaard uitgemaakt; Hitler was toch ook niet zonder bloedvergieten verslagen? Het voorzichtige 'ja, maar...' van de humanist werd van tafel geveegd als onuitstaanbaar gewiefel of erger, als *appeasement*, het serviel buigen voor een nietsontziende vijand die smalend zijn kromzwaard hief. Wie het in zijn hoofd haalde te waarschuwen dat het idee van Verlichting in handen van neo-conservatieven akelig ideologische trekken begon te krijgen, wie het aandurfde, tegen alle borstklopperij over het primaat van de westerse Rede in, te pleiten voor universele redelijkheid, werd weggezet als dwaallicht.

La peur des barbares, een pleidooi van de Frans-Bulgaarse historicus en essayist

Tzvetan Todorov voor juist de genuanceerde houding waar de afgelopen jaren zo hartgrondig op gespuugd is, verschijnt in een overgangstijd. Het geloof in een wereldwijde strijd tussen goed en kwaad heeft door het debacle in Irak aan kracht verloren, de zekerheden van de nieuwe conservatieven zijn aangetast door een algemene scepsis. Ook het islamitisch terrorisme heeft zijn chiliastische belofte niet waargemaakt; de revolutie van Bin Laden en Al-Qaeda is uitgebleven. De religieuze roes is ontmaskerd als nihilisme; de meeste westerse moslims hebben zich ervan afgekeerd. Een boek als dat van Todorov zou vijf jaar geleden waarschijnlijk als irrelevant zijn afgedaan; nu zal het op meer grip kunnen rekenen.

Al kun je je afvragen van wie. *La peur des barbares* kun je lezen als een betoog tegen het wereldbeeld dat afgelopen tijd zo aantrekkelijk heeft geleden: het idee dat het verlichte westen in een nietsontziende strijd met de duistere krachten van de islam is verwickeld. Todorov pakt alle hete hangijzers sinds 2001 aan, neemt alle spraakmakende gebeurtenissen door: de opschudding rondom het boek van Samuel Huntington over de botsing der beschavingen, de invasie van Irak, Abu Ghraib, Guantánamo Bay, de moord op Theo van

Gogh, het fenomeen Ayaan Hirsi Ali, de rellen wegens de Deense spotprenten, het aanhoudende debat over de vrijheid van meningsuiting. Waar Todorov voor pleit, laat zich raden: we moeten ons ervoor hoeden te vervallen tot een even aantrekkelijk als gemakzuchtig manicheïsme, waarin eenieder gezien wordt als louter het product van zijn cultuur en op basis daarvan als goed of slecht beoordeeld kan worden. Geen enkele cultuur is intrinsiek goed of slecht, geen enkel individu valt helemaal samen met de cultuur waaruit hij afkomstig is. Een cultuur is niet statisch, maar altijd in beweging, Frankrijk was ooit helemaal christelijk, nu officieel seculier; vrouwen hadden tot ver in de twintigste eeuw geen volledig stemrecht. Daarbij: iedereen behoort tot verschillende culturen tegelijk, en iedere cultuur staat bloot aan invloeden van andere culturen. Wanneer twee verschillende culturen met elkaar in aanraking komen, krijg je vaak helemaal geen wrijving en conflict, veel vaker volgen kruisbestuivingen.

Bovendien toont Todorov overtuigend aan dat er een verschil is tussen cultuur en beschaving. Terecht stelt hij dat het nieuwe Franse ministerie van nationale identiteit cultuur en beschaving

door elkaar haalt, wanneer het stelt dat de notie van gelijkheid van man en vrouw deel uitmaakt van de Franse cultuur. Onzin, zegt Todorov, die notie beoogt juist een universeel ideaal te zijn, dat door iedereen gedeeld kan worden – en ook door steeds meer landen wordt gedeeld. Er is niets typisch Frans aan, zoals er ook niets typisch Nederlands aan is. De westerse democratieën zijn onmiskenbaar de producten van het verlichtingsdenken, maar dat is iets anders dan beweren dat een cultuur verlicht is.

In een interessant hoofdstuk laat hij zien hoe veel hedendaagse islamcritici voortdurend cultuur en beschaving door elkaar halen; hij trekt de conclusie niet in zoveel woorden, maar je kunt stellen dat veel verlichtingsretoriek met zijn universele aanspraken van de afgelopen jaren, louter diende om de superioriteit van de eigen cultuur te benadrukken; waardoor de boodschap voor mensen uit niet-verlichte culturen een stuk minder aantrekkelijk werd. De boodschap van Todorov luidt dat niemand zijn eigen cultuur hoeft te verlaten wanneer we juist die algemene universele aspiraties over vrijheid, tolerantie en gelijkheid delen. Beschaving

■ VERVOLG OP PAGINA 2